

Kartena ir kuršių pilys prie Minijos – vakarinis Ceklio žemės pasienis

Tomas Baranauskas

Lietuvos edukologijos universitetas

Įvadas

XIII a. dabartinė Šiaurės Vakarų Žemaitija – žemaičių dounininkų ir donininkų tarmių teritorija – buvo apgyvendinta kuršių. Šio amžiaus įvykiai lėmė, kad šiaurinės ir pietinės Kuršo dalių likimas išsiskyrė. Kuršo šiaurė buvo užvaldyta Vokiečių ordino livoniškosios šakos ir ilgainiui sulatvėjo, o pietinė susijungė su Lietuva ir tapo Žemaitijos dalimi.

Šiandien buvusiose kuršių žemėse gyvena žemaičiai, išsiskiriantys savita dounininkų patarme, kurioje kalbininkai išvelgia kuršių kalbos substrato (pavyzdžiui, būdami vakarų baltais, kuršiai visur vietoj lietuvių ar latvių dvibalsio „ie“ tarė „ei“ – ta pati savybė būdinga ir dounininkams).¹ Tačiau kuršiškoji šio krašto istorija seniai nugrimzdo užmarštin. Nedaug išliko tuos laikus menančių rašytinių šaltinių, iš kurių svarbiausi – 1253 m. balandžio 4 d. Kuršo dalybų aktai. Tai nedaug, bet analogiško XIII a. šaltinio, taip išsamiai surašiusio krašto pilių apygardas, neturi kiti Lietuvos regionai. Kaip visada tokiais atvejais istorikams padeda ir archeologijos bei kalbotyros duomenys.

Šio straipsnio tikslas – idėmiau pažvelgti į kuršiškąją Kaštenos ir jos apylinkių praeitį, susiejant istorijos ir archeologijos duomenis, visų pirma 1253 m. Pietų Kuršo dalybų akte paminėtas pilių apygardas sutapatinant su konkrečiais piliakalniais. Tam pasitarnaus ir neseniai susistemintos žinios apie Kartenos valsčiaus mikrotoponimiką.

Ceklio žemės, kuriai priklausė ir Kartenos kraštas, istorinės geografijos tyrimus šių eilučių autorius pradėjo drauge su Gintautu Zabiela, rengdamas pranešimus mokslinėms konferencijoms Ventspilyje (2001 m.)² ir Varniuose (2003 m.)³, o jų pagrindu – ir mokslinę publikaciją.⁴ Tuomet buvo apžvelgta bei įvertinta šios žemės tyrinėjimų istoriografija, susijusi su tokiais žinomais mokslininkais, kaip Eduardas Volteris, Augustas Bylenšteinas, Kazimieras Būga, Antanas Salys ir kiti, bei pasiūlyta 40 iš 44 Ceklio pilių apygardų lokalizacijų (įskaitant 4 nesutapatintas su piliakalniais, iš kurių dvi vis dėlto yra tikėtinos, o kitos dvi kelia daugiau abejonių).

Šiame straipsnyje bus daugiausia nagrinėjamos trys Cėklio pilių apygardos, sietinos su XX a. pirmojoje pusėje buvusia Kartenos valsčiaus teritorija: *Kartine*, kurią su Kaštena dar 1887 m. susiejo E. Volteris⁵, *Pomenie*, Kartenos apylinkėse lokalizuotą A. Salio 1930 m., ir *Duzene*, kurios lokalizacija Kartenos krašte pirmą kartą pagrindžiama šiame straipsnyje. Taip pat bus įvertinta šių pilių reikšmė platesnio regiono mastu.

Straipsnis „Versmės“ leidyklai įteiktas 2012 07 23, serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokaliųjų tyrimų mokslo darbų komisijos įvertintas 2012 09 12, pirmą kartą paskelbtas 2013 08 14 elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“, ISSN 2029–0799 visatekstėje svetainėje www.llt.lt.

¹ Zinkevičius Z. *Lietuvių kalbos istorija*, Vilnius, 2002, t. 2, p. 18–24; Zinkevičius Z. *Rinktiniai straipsniai*, Vilnius, 2002, t. 1, p. 329–334.

² *Kurzemes un kuršu archeoloģija*, Ventspils (Latvija), 2001 05 26.

³ *Žemaičių istorijos virsmas 750 metų perspektyvoje*, Varniai, 2003 06 27.

⁴ Baranauskas T., Zabiela G. *Ceklis 1253 metais: istorinė-archeologinė analizė, Žemaičių istorijos virsmas iš 750 metų perspektyvos*, sud. A. Ivinskis, Vilnius, 2004, p. 9–55.

⁵ Вольтер Э. Жмудские городища и древние урочища Тельшевского уезда, *Памятная книжка Ковенской губернии на 1888 год*, Ковно, 1888, с. 230–237.

Kuršo nukariavimas ir dalybos

Po nesėkme pasibaigusio 1230–1236 m. kalavijuočių bandymo nukariauti Kuřšą, Šiaurės Kuřše Vokiečių ordinas galutinai išitvirtino palyginti vėlai – tik 1244 m. Kadangi 1236–1244 m. laikotarpiu Kuršas buvo patekęs į Lietuvos įtaką, naujam jo užkariavimui atkakliai priešinosi Lietuvos valstybė. Tad Vokiečių ordino pagrindinis uždavinys šiame kovų etape buvo sugrąžinti bent Šiaurės Kuršą, o vykdyti ekspansiją į pietus jis dar nebandė.⁶

Tačiau netrukus, 1249 m., Lietuvoje kilo vidaus karas tarp Mindaugo ir Tautvilo. Iš pradžių Tautvilui, o paskui ir Mindaugui pasiprašius Vokiečių ordino paramos, kryžiuočiams atsivėrė galimybės išitvirtinti visame Kurše, taip pat ir pietinėje jo dalyje.

1252 m. rugpjūčio mėnesį kryžiuočiai žengė pirmąją žingsnį į Pietų Kuršą, pasistatydami čia medinę Klaipėdos pilį. Ją netrukus sugriovė jungtinė lietuvių (žemaičių) ir sembų kariuomenė, o 1253 m. Ordinas ėmėsi Klaipėdoje statyti jau mūrinę pilį.⁷ Tokiomis aplinkybėmis 1253 m. balandžio 4 d. Kuldygoje Kuršo vyskupas Henrikas ir Vokiečių ordino atstovai sudarė du atskirus Šiaurės ir Pietų Kuršo dalybų aktus. Juose surašytos visos Kuršo pilių apygardos, kurių kuršių žemėse tuo metu buvo 219: Pietų Kurše – 83 (Ceklio žemėje – 44, Duvzarėje – 12, Mėguvoje – 10, Pilsote – 5, Žemėje tarp Skrundos ir Žiemgalos – 11 ir atskira Poys pilies apygarda; apie 60 šių Pietų Kuršo vietovių priklauso dabartinei Lietuvai, likusios – Latvijai),⁸ Šiaurės Kurše – 136 (Taikos Kurše, arba Vanemoje, – 27, Ventoje – 20, Bandavoje – 49, Pamaryje – 40, visos – dabartinėje Latvijoje).⁹ Taip jau atsitiko, kad daugumai čia išvardytų vietovių balandžio 4-oji tapo savotišku „gimtadieniu“ – pirmojo paminėjimo data. Todėl verta atkreipti dėmesį, kad, nors žinomas Kuršo vyskupo Henriko vardu išduotas Pietų Kuršo dalybų aktas datuotas 1253 m. balandžio 5 d., tikslia paminėjimo data vis dėlto laikytina balandžio 4-oji, nes ja datuoti visi kiti ta proga surašyti dokumentai – ne tik Šiaurės Kuršo dalybų aktai, bet ir Vokiečių ordino didžiojo magistro vietininko Livonijoje Eberhardo fon Zeino to paties Pietų Kuršo dalybų akto patvirtinimas.¹⁰

Kuršo vyskupo Henriko iš Liucelburgo 1254 m. antspaudas (Goetze P. Albert Suerbeer, Erzbischof von Preussen, Livland und Estland, St. Petersburg, 1854, t. 3, p. 16)

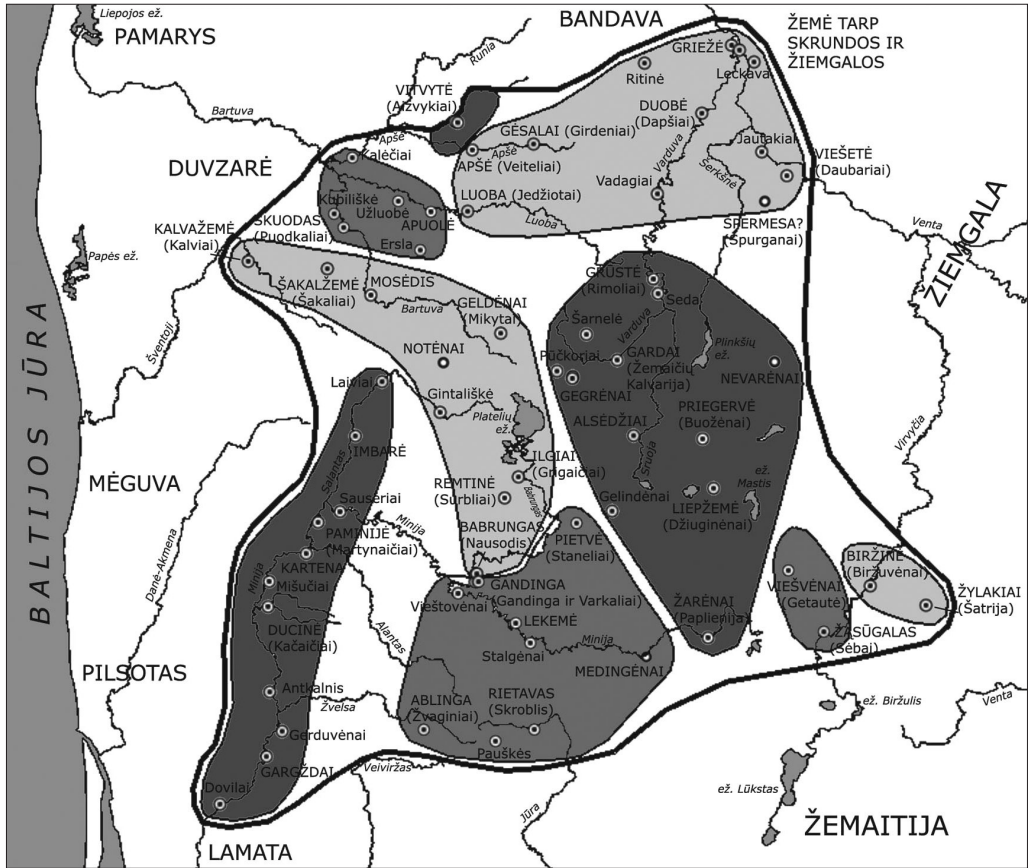
⁶ Baranauskas T., Zabiela G. *Ten pat*, p. 9–11.

⁷ Baranauskienė I. *Durbės mūšis: istorija, priežastys, pasekmės*, Telšiai, 2010, p. 6.

⁸ *Latvijas vēstures avoti*, Rīga, 1940, Sēj. 2: Senās Latvijas vēstures avoti, burtn. 2 (1238. – 1256. g.), izd. A. Švābe, p. 329–334 (nr. 357, 358); *Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten*, Reval, 1853, t. 1, sk. 322–323 (nr. 248).

⁹ *Latvijas vēstures avoti*, Rīga, 1940, Sēj. 2: Senās Latvijas vēstures avoti, burtn. 2 (1238. – 1256. g.), izd. A. Švābe, p. 335–338 (nr. 359, 360); *Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch...*, t. 1, sk. 327–329 (nr. 249). Vertimas į lietuvių kalbą: *Mindaugo knyga: istorijos šaltiniai apie Lietuvos karalių, parengė ir į lietuvių kalbą išvertė D. Antanavičius, D. Baronas, A. Dubonis (ats. red.), R. Petrauskas*, Vilnius, 2005, p. 58–60 (nr. 27).

¹⁰ Eckert W. Die kurische Landschaft Ceclis. Untersuchungen zur Geschichte des Kampfes um Südkurland zwischen dem Deutschen Orden und Litauen, *Altpreußische Forschungen*, 1943, Jahrgang 20, p. 9, 10.

Ceklio žemė 1253 metais:

- pirmosios Ceklio dalies teritorija (atitekusi Vokiečių ordinui),
- antrosios Ceklio dalies teritorija (atitekusi Vokiečių ordinui),
- trečiosios Ceklio dalies teritorija (atitekusi Kuršo vyskupui),

○ – Ceklio žemės apygardų centrai be piliakalnių,

⊙ – Ceklio žemės vėlyvoieji piliakalniai,

KARTENA – istoriniai apygardų pavadinimai, sutampantys su dabartiniais piliakalnių pavadinimais,

ABLINGA (Žvaginiai) – istoriniai apygardų pavadinimai ir dabartiniai piliakalnių pavadinimai,

Antkalnis – vėlyvoieji piliakalniai, nesusieti su 1253 m. apygardomis.

Sudarė T. Baranauskas

Kuršo vyskupas ir Vokiečių ordinas, susišaukę į Kuldygą kuršių seniūnus, šias apygardas dalijosi į tris dalis, iš kurių viena turėjo atitekti Kuršo vyskupui, o kitos dvi – Ordinui. Ceklio žemės apygardų kartografavimas parodė, kad šios trys dalys nesudarė vientisų teritorinių masų. Kiekvienos jų apygardos buvo išsidėčiusios trimis nevienodo dydžio grupėmis, kurios galėjo atspindėti stambesnius kuršių teritorinius vienetus – valsčius.¹¹

¹¹Baranauskas T., Zabiela G. *Ten pat*, p. 19.

Kartena buvo viena iš šių apygardų. Pietų Kuršo dalybų akte ji priskirta pirmajai Ceklio daliai, kuri, kartu su antrąja, atiteko Vokiečių ordinui. Beveik visos pirmosios Ceklio dalies apygardos telkėsi į du didesnius teritorinius masyvus, iš kurių didžiausias buvo Telšių ir gretimoje Plungės rajono dalyje (Žarėnai, Alsėdžiai, Gegėrenai, Grūstė, Nevarėnai ir kt.), o antrasis išsidėstęs Minijos ir jos intako Sālanto pakrantėse nuo Gargždų iki Imbarės. Būtent šiai grupei ir priklauso Kartena.¹² Nors šios trys vietovės ir yra lengviausiai lokalizuojamos ir geriausiai apibrėžia šio Ceklio valsčiaus apimtį, jos nėra vienintelės.

Paminijės apygarda

Ketvirtąją Gargždų–Kartenos–Imbarės valsčiaus apygardą taip pat nesunku lokalizuoti. Tai Paminijė, kurios pavadinimas susijęs su Minijos upe. Ši sąsaja, tiesa, leistų iškelti ne vieną Paminijės lokalizacijos versiją, nes per Ceklio žemę teka gana ilga Minijos upės atkarpa. Antai, Augustas Bylenšteinas Paminiję susiejo su Paminijų dvaru Minijos vidurupyje,¹³ o juo pasiklojęs Vladas Žulkus nurodė ir konkretų Stalgėnų piliakalnį.¹⁴

Tuo tarpu Antanas Salys perkėlė Paminiję į Kartenos apylinkes, ir būtent jo nuomonė buvo rimčiausiai argumentuota. Jis atkreipė dėmesį į 1566 m. Kretingos valsčiuje minimą Paminijės vaitiją (*woytowstwo Pomieńskie*), kuri apėmė kaimų grandinę Minijos vidurupio dešiniajame krante – jai priklausė Šašaičiai, Rubuliai, Žadeikiai ir Asteikiai.¹⁵

Ši, nors ir apytikslė, Paminijės lokalizacija gerai dera prie 1253 m. Pietų Kuršo dalybų akto geografinės sistemos, nes greta išsidėsto kitos pirmosios Ceklio dalies vietovės – Gargždai, Kařtena. Kartu su Gintautu Zabiela svarstydami konkretesnę Paminijės lokalizaciją, esame nurodę šiame ruože esantį gerai įtvirtintą Mišūčių (Nausodžio) piliakalnį, esantį 3 km į pietryčius nuo Paminijės vaitijos Rubulių kaimo.¹⁶ Žinoma, su ilgoka Paminijės vaitijos kaimų grandine galima būtų bandyti gretinti dar tris jos kaimynystėje esančius piliakalnius – Martynaičių (2 km į pietryčius nuo Asteikių), Kačaičių (4 km į šiaurės rytus nuo Šašaičių), net Kařtenos (3 km į pietryčius nuo Žadeikių), nes kiekvienas Paminijės vaitijos kaimas, esantis dešiniajame Minijos krante, už 2–4 km, priešingoje Minijos pusėje, turi tarsi palydovą dunksantį piliakalnį, kuris galėjo būti naudojamas XIII a. Tai netgi leidžia spėti, kad XVI a. Paminijės vaitija galėjo būti 3–4 XIII a. pilių apygardų junginio su centru Paminijės pilyje palikimas.

Manant, kad Paminijė buvo kelių pilių apygardų centras, reikėtų atidžiau pasverti duomenis apie piliakalnių dydį ir įtvirtinimus¹⁷ – tikėtina, kad šiais parametrais Paminijė išsiskyrė iš eilinių šio junginio apygardų centrų. Maksimalūs visų keturių Paminijės piliakalnių aukščiai panašūs: Kačaičiai – 22 m, Mišūčiai – 26 m, Kartena – 30 m, Martynaičiai – 25 m. Beveik kaip „sukirpti“ ir piliakalnių aikštelių pločiai –

¹²Ten pat, p. 21–26.

¹³Bielenstein A. *Die Grenzen des Lettischen Volkesstammes und der Lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert*, St. Petersburg, 1892, p. 239.

¹⁴Žulkus V. *Kuršiai Baltijos jūros erdvėje*, Vilnius, 2004, p. 52.

¹⁵Salys A. *Die žemaitischen Mundarten*, Kaunas, 1930, p. 13.

¹⁶Baranauskas T., Zabiela G. *Ten pat*, p. 24, 25.

¹⁷Duomenys pateikiami pagal: *Lietuvos piliakalniai. Atlasas*, sud. Z. Baubonis, G. Zabiela, teksto autorius G. Zabiela, Vilnius, 2005, t. 1, p. 448 (Kačaičiai), 450 (Kartena), 454 (Martynaičiai), 456 (Mišūčiai).

po 40 m (tik Kačaičių – 14 m, bet dalis jos nugriuvo į Kartenalę). Reikšmingesnių skirtumų galima pastebėti aikštelių ilgiuose: Kačaičiai – 30 m, Mišučiai – 50 m, Kartena – 48 m, Martynaičiai – 60 m. Tad pagal dydį grupėje dominuoja Martynaičių piliakalnio aikštelė. Martynaičių piliakalnis išsiskiria ir gynybinių įrenginių skaičiumi – nuo aukštumos pusės aikštelę atskiria net 4 pylimai ir grioviai (po du pylimus ir griovius turi Mišučių bei Kartenos, tik vieną – Kačaičių piliakalnis, bet prie jo yra 24 × 2 m dydžio priešpilis; priešpilio būta ir prie Mišučių piliakalnio). Taigi pagal gynybinį pajėgumą aptartus piliakalnius reikėtų rikiuoti tokia tvarka: Martynaičiai, Mišučiai, Kartena ir Kačaičiai. Tokia išvada tikėtina kandidatu į Paminijės pilies vietą leidžia įvardyti Martynaičių piliakalnį, Mišučius pasiliekančią kaip alternatyvą.

Abejonės dėl Kartenos kilmės ir lokalizacijos

Kaip galimą Paminijės ar kokios kitos pilies vietą lengviausia atmesti Kartenos piliakalnį, nes čia lokalizuojama 1253 m. akte minima Kartena. Nors problema iš tiesų gali pasirodyti ir sudėtingesnė nei atrodo iš pirmo žvilgsnio. Tam tikrų abejonių kelia Kartenos vardo kilmė. Manoma, kad, kaip įprasta Lietuvoje, ji gali būti susijusi su vandenvardžiu, bet vienintelis su Kartenos vardu susijęs vandenvardis yra Kartenalės upelis, kuris gerokai nutolęs nuo dabartinės Kartenos.

Bronius Kviklys, remdamasis Stepono Kolupailos nuomone, nurodė galimybę, kad pirminė Kartena kūrėsi prie Kartenalės upelio ir tik vėliau persikėlus į dabartinę vietą.¹⁸ Tokių vietovardžių persislinkimų iš tiesų būna,¹⁹ tad visai nepaisyti tokios galimybės nederėtų. Žinoma, ši versija kiek sujaukia, atrodytų, akivaizdžias 1253 m. Ceklio vietovių lokalizacijas. Prie Kartenalės upelio iš tiesų yra 1253 m. galėję egzistuoti Kačaičių piliakalnis (ties juo susilieja Mažoji ir Didžioji Kartenalės), taigi su juo tokiu atveju ir reikėtų sieti to meto Karteną. Savo ruožtu Kartenos piliakalnis galėtų pretenduoti tapti kokios nors kitos 1253 m. paminėtos pilies vieta, kad ir Paminijės. Darosi painu. Bet neskubėkime.

Kartenalė yra mažiškas Kartenos vardo forma, kuri gali būti atsiradusi iš senesnio šio vandenvardžio formos Kartena (panašiai, kaip XIV a. minima Švėkšnos upė,²⁰ Klaipėdos ir Šilutės rajonuose, šiandien vadinama Švėkšnale), bet ji gali reikšti ir tai, kad netoliese būta didesnės Kartenos upės. Bet kuriuo atveju nereikėtų skubėti dėti lygybės ženklą tarp Kartenos ir Kartenalės. Panašūs vandenvardžiai su mažiška priesaga ir be jos dažnai žymi skirtingus, bet netoli vienas nuo kito esančius objektus, iš kurių vienas didesnis, o kitas – mažesnis (pavyzdžiui, Leitė ir Leitalė, Šyša ir Šyšalė – Šilutės rajonuose, Šalpė ir Šalpalė, Bonė ir Bonalė – Klaipėdos rajone). Šiandien Kartenos apylinkėse Kartenos upėvardžio nebėra, bet gal tas upelis tiesiog pakeitė pavadinimą? Likdami prie tradicinio Kartenos siejimo su Kartenos piliakalniu, galėtume daryti prielaidą, kad Kartenos vardu kažkada galėjo būti vadinamas Alanto upelis arba jo žemupys.

¹⁸ Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, Boston, 1968 (Vilnius, 1991), t. 4, p. 333.

¹⁹ Baranauskas T. Gelvonų ištakos, *Gelvonai*, vyr. red. V. Girininkienė, Vilnius, 2009, p. 166–168.

²⁰ Die littauischen Wegeberichte, *Scriptores rerum prussicarum*, Leipzig, 1863, t. 2, p. 664: „Von der Meyne dem flize bis zur **Swexte** ij mile“ (W. 1, 1387 01 14), 667: „do czwisschin geet ouch eyn flys, das heist die **Sweisna**“ (W. 3, 1384 12 18).

Ducinės apygarda – naujas vardas 1253 m. Kuršo žemėlapyje

Tam tikra mįslė lieka iki šiol nelokaluoti Ceklio žemės vietovardžiai, kurių mus dominančioje pirmojoje Ceklio dalyje yra trys: tai *Duzene*, *Pretzitwe* ir *Eykaswe*. Kartenos apylinkės – perspektyvus šių vietovių paieškų regionas, nes jose yra keli maždaug tuo laikotarpiu datuojami piliakalniai, nesusieti su jokia 1253 m. paminėta vietove. Žinoma, tokių piliakalnių yra kiek daugiau nei nelokaluotų Ceklio žemės pilių, tad dalis jų 1253 m. galėjo būti dar neįrengti arba jau nebenaudojami. Juk XIV a. dėl šių vietų vyko kovos su kryžiuočiais, ir lietuviai stengėsi išivirtinti buvusio Pietų Kuršo teritorijoje, statydami čia ir naujas pilis.²¹ Tačiau dalis šiandien istorinių sąsajų neturinčių piliakalnių visgi buvo 1253 m. minimų pilių vietos.

Kadangi nelokaluotų vietovardžių nebegalima rasti tarp šiuolaikinių ar neseniai gyvavusių gyvenviečių pavadinimų, taip pat susieti su šiandien žinomais vandenvardžiais, viena iš vilčių teikiančių paieškų kryptį (greta istorinės toponimikos paieškos XVI–XVIII a. dokumentuose) yra mažai tyrinėta mikrotoponimika.

Povilui Krikščiūnui susisteminius duomenis apie Kartenos valsčiaus mikrotoponimus, galima konstatuoti, kad vienas iš šių mikrotoponimų 1253 m. Ceklio vietovardžių kontekste yra vertas dėmesio. Tai Kačaičių kaime užfiksuota Ducinė (*Doce'ne*) – „3,5 ha ariamōs žemės į šiaurę nuo kaimo abipus Didžiosios Kartenalės“.²² Svarbu ne tik tai, kad ši Ducinė atitinka iki šiol nelokaluotą 1253 m. vietovardį *Duzene*, bet ir tai, kad tame pačiame Kačaičių kaime yra to laikotarpio piliakalnis. Todėl galima manyti, kad būtent Kačaičių piliakalnyje 1253 m. stovėjo Ducinės pilis. Kartu galutinai atkrenta prielaidos dėl galimos pirminės Kartenos lokalizavimo prie Kartenalės upelio, kadangi jo pakrantėse Kačaičių piliakalnis yra vienintelis.

Minijos–Salanto gynybinė linija

Kaip gi šiuolaikiniame piliakalnių žemėlapyje atrodo pirmosios Ceklio dalies Gargždų–Imbarės grupė (valsčius?), lokalizavus 5 jos pilis? Šių pilių apibrėžiamame regione šiandien žinomi 9 vėlyvieji piliakalniai: Gargždų, Gerduvėnų, Antkainio, Kačaičių, Mišučių, Kartenos, Martynaičių, Sauserių ir Imbarės (visi jie preliminariai datuojami I tūkstantmečiu–XIII a., Imbarės piliakalnis – I tūkst. pr. Kr. pabaiga–XIII a.).²³ Prie šios grupės gali šlietis ir aukščiau palei Salantą esantis Lavių piliakalnis,²⁴ kuriame taip pat nelokaluota jokia 1253 m. pilis. Nepriklausomai nuo to, kaip lokalizuotume likusius du neaiškios vietovardžius *Pretzitwe* ir *Eykaswe* (jie nebūtinai priklausė aptariamai grupei), matyti, kad šiame ruože stovėjo 3–5 Kuršo dalybų akte nefiksuotos pilys, taigi šis ruožas iš kai kurių kitų Ceklio regionų išsiskiria didesniu 1253 m. nenaudotų piliakalnių skaičiumi (iš viso Ceklio žemėje 1253 m. surašytoms 44 pilims tenka apie 60 vėlyvųjų piliakalnių).

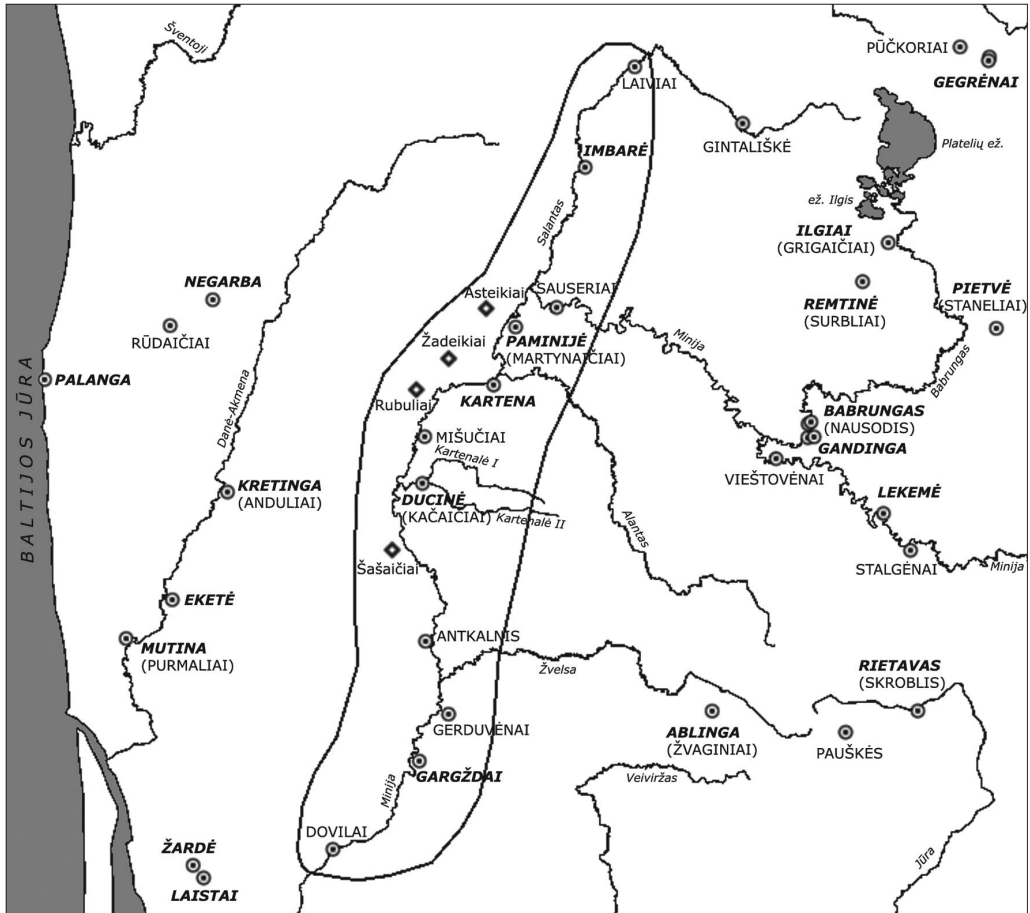
Minijos žemupio–Salanto linija – tai natūrali riba, sauganti Ceklio žemę nuo neramios pajūrio zonos. Būtent pa-

²¹ Baranauskas T. Lietuvos medinės pilys rašytinių šaltinių duomenimis, *Lietuvos archeologija*, 2003, t. 24, p. 62.

²² Kartenos valsčiaus vietovardžiai Lietuvos žemės vardyno anketose, parengė Povilas Krikščiūnas. *Kartena*, Vilnius, 2012, (rankraščio teisėmis).

²³ *Lietuvos piliakalniai. Atlasas*, t. 1, p. 410 (Antkainis), 416 (Gargždai), 417 (Gerduvėnai), 444 (Imbarė), 448 (Kačaičiai), 450 (Kartena), 454 (Martynaičiai), 456 (Mišučiai), 462 (Sauseriai).

²⁴ *Ten pat*, p. 454.

Ceklio žemės Paminijės valsčius:

⊙ – vėlyvoieji piliakalniai (XI–XIII a.),

◇ – kaimai, 1566 m. priklausę Kretingos valsčiaus Paminijės vaitijai,

KARTENA – istoriniai apygardų pavadinimai, sutampantys su dabartiniais piliakalnių pavadinimais,

ABLINGA (ŽVAGINIAI) – istoriniai apygardų pavadinimai ir dabartiniai piliakalnių pavadinimai,

ANTKALNIS – vėlyvoieji piliakalniai, nesusieti su 1253 m. apygardomis.

Sudarė T. Baranauskas

jūrio zona IX–XI a. buvo atvira vikingų, XII a. – galbūt danų, o XIII–XIV a. – kryžiuočių antpuoliams. Todėl ne atsitiktinai dauguma šios linijos piliakalnių (išimtis būtų tik Antkaltinio piliakalnis) išsidėsto rytinėse Minijos arba Salanto pakrantėse: šių upių tėkmė yra pirmoji jų pakrančių pilių gynybinė linija iš pavojingiausios vakarinės pusės. Ši upių saugoma linija, matyt, buvo stiprinama ir XIV a. lietuvių kovų su kryžiuočiais metu. Tuo ir galėtų būti paaiškintas ir 1253 m. nežinotų piliakalnių atsiradimas: tokie vėlyvieji piliakalniai, kaip Gerduvėnų, Antkaltinio, Mišučių arba Martynaičių, Sauserių, kurie kol kas nesusieti su 1253 m. pilimis, galėtų pretenduoti į XIV a. lietuvių pastatytų naujų pilių vaidmenį, nors tokius spėjiojimus pirmiausia turėtų patvirtinti arba paneigti archeologiniai tyrinėjimai.

Išvados

Apibendrinami galėtume daryti išvadą, kad 1253 m. Pietų Kuršo dalybų aktas – unikalus XIII a. istorinės geografijos šaltinis – ne tik pirmą kartą pamini Karteną bei daugelį kitų dabartinės Žemaitijos vietovardžių, bet ir leidžia pažinti to meto Kuršo teritorinę struktūrą.

Išryškėja tam tikras Ceklio žemės žemesnio lygio teritorinis darinys (valsčius?), apimantis pilis, kurios sudaro Minijos–Salanto gynybinę liniją, ginančią Ceklio žemę nuo Baltijos jūros pusės, iš kurios įvairiu laiku veržėsi interventai. Šis junginys, matyt, susidėjo ne tiesiogiai iš atskirų pilių apygardų, o iš kelių mažesnių apygardų grupių, arba iš centrinės Paminijės grupės (Paminijė–Kartena–Ducinė) bei atskirų periferinių pilių apygardų (Gargždų pietuose ir Imbarės šiaurėje). Paminijės piliakalnių grupės išskyrimas, gretinant ją su XVI a. Paminijės vaitija, leidžia daryti prielaidą, kad Paminijė buvo ne eilinė pilies apygarda, o didesnės apygardų grupės centras, o tai savo ruožtu verčia ieškoti stipriausio šios grupės piliakalnio, kaip galimos Paminijės pilies vietos. Tai galėtų būti Martynaičių piliakalnis, nors neatmestinas ir Mišučių variantas.

Ar Imbarė ir Gargždai buvo atskiros apygardos, ar priklausė tam tikroms apygardų grupėms, galėtų paaiškėti lokalizavus likusias dvi neaiškias pirmosios Ceklio dalies apygardas. Ateities tyrimai dar gali atsakyti į šį klausimą. Ducinės (*Duzene*) apygardos lokalizavimas Kačaičių piliakalnyje, remiantis Ducinės dirvą Kačaičių kaime žyminčiu mikrotoponimu, rodo, kad mikrotoponimika vis dar nėra iki galo išnaudota istorinės geografijos tyrimuose.

Šiame tyrimų etape galima spėti, kad Minijos–Salanto gynybinė linija galėjo būti naudojama ir XIV a. lietuvių kovose su kryžiuočiais, kuomet ji gal netgi buvo papildyta naujomis pilimis (bet kuriuo atveju čia yra 3–5 vėlyvaisiais piliakalniais daugiau nei 1253 m. buvo pilių apygardų), tačiau šią prielaidą būtina patikrinti archeologiniais piliakalnių tyrinėjimais.

Straipsnis numatomas spausdinti „Lietuvos valsčių“ serijos monografijoje „Kartena“ (vyr. redaktorius ir sudarytojas *Virginijus Jocys*).

Straipsnio kalbos redaktorius *Albinas Masaitis*, korektorė *Rasa Kašėtienė*, anglų k. redaktorius, vertėjas *Aloyzas Pranas Knabikas*.

Straipsnis vertintas ne mažiau kaip dviejų mokslininkų ekspertų.

Straipsnio priedai skelbiami atskirai tam skirtuose šio leidinio skyriuose:

1. Straipsnio santraukos lietuvių ir anglų kalbomis.
2. Žinios apie autorių.

Nurodymai dėl straipsnių naudojimo (citavimo): Skelbiant ar bet koku būdu panaudojant bet kurį elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“ svetainės www.llt.lt straipsnį ar jo dalį kartu su juo privaloma skelbti leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“ visą nesutrumpintą pavadinimą, jo tarptautinio standartinio serialinio leidinio numerį ISSN 2029-0799, interneto svetainės www.llt.lt pavadinimą, tomo (darbo) sutartinį kodinį pavadinimą, straipsnio autorių, straipsnio pavadinimą, „Lietuvos valsčių“ serijos ir monografijos, kuriai straipsnis parašytas, pavadinimus bei straipsnio pirmojo paskelbimo serijos monografijoje ir jo paskelbimo svetainėje www.llt.lt datas (jei šios datos sutampa, skelbiama viena – paskelbimo svetainėje www.llt.lt data).